[1]चतुर्वर्गफलप्राप्तिर्हि काव्यतो 'रामादिवत्प्रवर्तितव्यं न रावणादिवत्' इत्यादिकृत्याकृत्यप्रवृत्तिनिवृत्त्युपदेशद्वारेण सुप्रतीतैव ।

उक्तं च (भामहेन)

'धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च ।
करोति कीर्तिं प्रीतिं च साधुकाव्यनिषेवणम् ॥' इति ।

किंच । काव्याद्धर्मप्राप्तिर्भगवन्नारायणचरणारविन्दस्तवादिना । 'एकः शब्दः सुप्रयुक्तः [2]सम्यग्ज्ञातः स्वर्गे लोके कामधुग्भवति' इत्यादिवेद-वाक्येभ्यश्च सुप्रसिद्धैव । [3]अर्थप्राप्तिश्च प्रत्यक्षसिद्धा । कामप्राप्तिश्चार्थ-

---

यासात् । **अल्पधियां** सुकुमारमतीनाम् । अपिना परिणतबुद्धीनां च । एवकारेण वेदशास्त्रव्यवच्छेदः । 'यतः' इति 'काव्यात्' इत्यस्य विशेषणम् । एवं च प्राचीन-संमतं नीरसकाव्यं चतुर्वर्गासाधनत्वान्न निरूपणीयमिति फलितम् । **तेनायासं** विना चतुर्वर्गसाधनत्वेन । तस्य काव्यस्य, **स्वरूपमिति** स्वमसाधारणं रूपमितरव्या-वर्तको धर्मः । लक्षणमित्यर्थः । **निरूप्यते** ज्ञाप्यते ॥ काव्यस्य चतुर्वर्गसाधनत्व-मुपपादयति—**चतुर्वर्गफलप्राप्तिर्हीति** । **रामादिवत्** । रामादिनेव चतुर्वर्ग-कामेन पित्राज्ञापरिपालनादौ प्रवर्तितव्यम् । **न रावणादिवदिति** । रावणादिनेव परदारहरणादौ न प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । **कृत्यं** विहितं कर्म, **अकृत्यं** निषिद्धं कर्म, तयोः **प्रवृत्तिनिवृत्ती** यत्नविशेषौ तयोरुपदेशस्तज्जनकं ज्ञानं स एव **द्वारं** व्यापा-रस्तेन । तथाहि—काव्याद्विहितकर्मणि कर्तव्यताज्ञानं ततस्तत्र प्रवृत्तिस्ततस्तदनुष्ठानं ततो धर्मस्तस्मादर्थकामौ । 'धर्मादर्थश्च कामश्च' इति स्मरणात् । विहितकर्मफलत्या-गान्निषिद्धाननुष्ठानाच्च मोक्षः । 'युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्' इति स्मरणात् । 'व्यापारेण व्यापारिणो नान्यथासिद्धिः' इति न्यायेन काव्यस्य धर्मादि-जनकत्वमिति भावः ॥ अत्र प्राचीनानां संवादमाह—**उक्तं चेति** । धर्मार्थकाम-मोक्षेषु तदुपायेषु वैचक्षण्यं विशिष्टज्ञानं कलासु नृत्यगीतादिचतुःषष्टिप्रकारासु । साधुकाव्यस्य निषेवणं करणं ज्ञानं च ॥ ननु काव्यं कर्तव्यत्वाकर्तव्यत्वज्ञानद्वारा कृत्या-कृत्यप्रवृत्तिनिवृत्ती प्रति कारणमास्तां धर्मादिं प्रति त्वन्यथासिद्धमेव, इत्यत आह—**किंचेति** । 'काव्यात्' इति प्राप्त्यन्तपदचतुष्टयेऽन्वेति । **स्तवो** गुणज्ञाप-नम् । आदिना विष्णुजन्मादिज्ञापनं तद्द्वारेत्यर्थः ॥ एवं च काव्यान्तरमफलमत आह—**एक इति** । एकोऽपीत्यर्थः । सुप्रयुक्तो रसवत्तया रचितः सम्यक् ताद्रू-प्येण ज्ञातः । अत्र वाकारो बोध्यः । **इत्यादि**(वेद)**वाक्येभ्यः** इत्यादिश्रुत्यादिभ्यः । सत्काव्यकृतिज्ञयोरन्यतरस्य धर्मसाधनत्वं श्रौतमिति भावः ॥ **प्रत्यक्षसिद्धेति** । धनिस्तवादिना कवीनां धनप्राप्तिर्लोके प्रसिद्धैवेत्यर्थः । **कामप्राप्तिश्चेति** । काम-यते, कामो विषयभोगः । 'धर्मादर्थस्ततः कामः कामात्सुखसमुन्नतिः' इति स्मर-

---

१. 'चतु—' इत्यादिः 'सुप्रतीतैव' इत्यन्तः पाठो ग-पुस्तके नास्ति. २. 'सुज्ञातः' ग. ३. 'अर्थ-प्राप्तिः' क-ख-ग.